

SURXONDARYO VILOYATIDA SHAHARLAR RIVOJLANISHINING IQTISODIY GEOGRAFIK MUAMMOLARI

Termiz davlat universiteti, geografiya mutaxassisligi 2-bosqich magistiranti

Eshboyev Asliddin Xudoyberdi o‘g‘li.

Annotatsiya

Ushbu maqolada Surxondaryo viloyati misolida shahar manzilgohlari tizimini shakllantirish va rivojlantirishning ob‘ektiv iqtisodiy-geografik muammolari hamda regional urbanizatsiya jarayonlarining o‘ziga xos xususiyatlari tadqiq etilgan. Maqolada hududning tabiiy-resurs, demografik va geosiyosiy salohiyati hamda amaldagi sanoat-ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi nomutanosibliklar tizimli va qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, viloyat tumanlari kesimida shahar joylarining shakllanish zichligi, infratuzilmaviy ta‘minlanganlik (ichimlik suvi va tabiiy gaz) darajasi va ishlab chiqarish quvvatlarining hududiy konsentratsiyasi kabi masalalar statistik hamda matematik usullar yordamida baholangan. Tadqiqot natijasida, regional iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, qayta ishlash zanjirini to‘liq shakllantirish hamda voha janubida Termiz aglomeratsiyasini barpo etishning istiqbolli strategik yo‘nalishlari ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar. Regional urbanizatsiya, iqtisodiy-geografik o‘rin, shahar tizimi, diversifikatsiya, demografik bosim, sanoat konsentratsiyasi, infratuzilmaviy modernizatsiya, Termiz aglomeratsiyasi, agroindustrial tugun.

ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL PROBLEMS OF URBAN DEVELOPMENT IN SURKHANDARYA REGION

Eshboyev Asliddin Xudoyberdi o‘g‘li

2nd-year Master’s student, Geography specialty, Termez State University

Abstract. This article examines the objective economic-geographic challenges of developing urban settlements and the specific features of regional urbanization processes using the case study of the Surxondaryo region. Based on statistical and comparative analyses, the study highlights the sharp disparities

between the region's rich natural resource potential, demographic growth, and its actual industrial production capacity. Furthermore, it evaluates key indicators across various districts, including the density of urban areas, infrastructural supply (specifically drinking water and natural gas integration), and the geographic concentration of manufacturing forces. The structural dominance of the primary sector and the raw-material orientation of local agro-industries are identified as major limiting factors for qualitative urbanization. Ultimately, the paper provides scientifically grounded strategic recommendations for regional economic diversification, expanding value-added processing chains, and establishing the Termiz agglomeration as a sustainable growth pole in the southern part of the region.

Keywords. Regional urbanization, economic-geographic location, urban system, diversification, demographic pressure, industrial concentration, infrastructural modernization, Termiz agglomeration, agro-industrial hub.

ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ГОРОДОВ СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Эшбоев Аслиддин Худойберди угли

магистрант 2 курса специальности «География» Термезского
государственного университета

Аннотация. В данной статье на примере Сурхандарьинской области исследуются объективные экономико-географические проблемы формирования системы городских поселений и специфические особенности региональных процессов урбанизации. На основе статистического и сравнительного анализа выявляются глубокие диспропорции между богатым природно-ресурсным потенциалом, высокими темпами демографического роста и реальными показателями промышленного производства региона. В разрезе районов области дана комплексная оценка плотности размещения городских поселений, уровня развития инфраструктуры (обеспеченности питьевой водой и газификации)

и территориальной концентрации производственных мощностей. Обосновано, что преобладание первичного сектора и сырьевая направленность агропромышленного комплекса выступают сдерживающими факторами качественной урбанизации. В заключении предложены научно обоснованные стратегические рекомендации по диверсификации региональной экономики, расширению цепочек глубокой переработки и формированию Термезской агломерации как перспективного полюса устойчивого роста.

Ключевые слова. Региональная урбанизация, экономико-географическое положение, система городов, диверсификация, демографическое давление, концентрация промышленности, модернизация инфраструктуры, Термезская агломерация, агропромышленный узел.

Zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy geografiyada shahar manzilgohlari tizimi mezzo-mintaqalar ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini harakatlantiruvchi yetakchi transformatsion markazlar va "o'sish qutblari" (Growth Poles) sifatida e'tirof etiladi. Shahar muhiti sanoat tarmoqlarining klasterlashuvi, inson kapitali, innovatsiyalar va investitsion faollik yuqori darajada mujassamlashadigan strategik hududdir. Shu sababli, har qanday regional tizimdagi tarkibiy muammolar, eng avvalo, shaharlarning iqtisodiy bazasi hamda funksional-genetik tuzilmasida aks etadi.

Surxondaryo viloyati o'zining geoekonomik o'rniga ko'ra O'zbekiston Respublikasining chekka janubiy va strategik ahamiyatga ega chegara-oldi hududi sanaladi. Tashqi chegaradoshlik omili, transchegaraviy transport-logistika yo'laklarining mavjudligi voha urbanizatsiyasini jadallashtirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Mintaqa noyob toshko'mir, osh tuzi, farmasevtika xomashyosi hamda yuqori rekreatsion-turistik salohiyatga ega bo'lishiga qaramay, ushbu resurslardan foydalanish darajasi pastligicha qolmoqda.

Hozirgi bosqichda viloyat iqtisodiyotida jiddiy hududiy disproporsiyalar (nomutanosibliklar) koʻzga tashlanadi: voha respublika aholisining 7,6 % qismini oʻzida jamlagan holda, mamlakat sanoat ishlab chiqarish hajmining atigi 2,4 % ini, eksport salohiyatining 1,9 % ini va yalpi ichki mahsulotning (YaHM) 3,9 % ini tashkil etadi. Sanoat salohiyatining demografik oʻsish surʼatlariga nisbatan sezilarli darajada pastligi voha urbanizatsiyasining sifat jihatidan emas, koʻproq miqdoriy xarakterda (aholi sonining tabiiy koʻpayishi va maʼmuriy chegaralarning kengayishi) rivojlanishiga olib kelmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — Surxondaryo viloyati tumanlari kesimida shahar joylari tarmogʻining shakllanish darajasi, zichligi va infratuzilmaviy taʼminlanganligini iqtisodiy-geografik jihatdan baholash, mavjud “Markaz-Periferiya” tizimidagi nomutanosibliklarni aniqlash va Termiz aglomeratsiyasini shakllantirishning strategik yoʻnalishlarini ilmiy asoslashdan iborat.

Tadqiqotning axborot bazasini Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi va Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasining 2010–2025-yillardagi rasmiy demografik, sanoat va ijtimoiy infratuzilma koʻrsatkichlari tashkil etadi.

Viloyat tumanlarining shahar joylari bilan taʼminlanganlik va zichlik darajasi tahlili (2025-yil holatiga) hududiy tizimning chuqur nomutanosibligini koʻrsatadi (1-jadval).

1-jadval: Surxondaryo viloyati tumanlarining shahar joylari bilan taʼminlanganlik koʻrsatkichlari

T/r	Hududlar	Maydoni (ming km ²)	Shahar joylar soni (ta)	Zichlik (ta/ming km ²)
	Surxondaryo viloyati jami	20,1	134	6,7
1	Angor	0,4	14	35,0
2	Bandixon	0,2	2	10,0
3	Boysun	3,7	8	2,2
4	Denov	0,8	15	18,8

5	Jarqo'rg'on	1,1	7	6,4
6	Muzrabot	0,7	11	15,7
7	Oltinsoy	0,6	15	25,0
8	Sariosiyo	3,9	6	1,5
9	Termiz tumani	0,9	12	13,3
10	Uzun	1,6	10	6,3
11	Sherobod	2,7	9	3,3
12	Sho'rchi	0,9	12	13,3
13	Qiziriq	0,4	6	15,0
14	Qumqo'rg'on	2,2	14	6,4

Jadval ma'lumotlariga ko'ra, shahar joylari zichligi bo'yicha viloyat hududlarini uchta asosiy guruhga ajratish mumkin: Zichlik yuqori bo'lgan guruh ($D > 13,0$): Angor, Oltinsoy, Denov, Muzrabot, Qiziriq va Termiz tumanlari. Bu hududlarda makoniy o'lcham kichik bo'lsada, shahar tipidagi aholi punktlari tarmog'i zich rivojlangan. Zichlik o'rtacha bo'lgan guruh ($D: 5,0-13,0$): Termiz tumani, Sho'rchi, Bandixon, Jarqo'rg'on, Qumqo'rg'on va Uzun tumanlari. Mazkur tumanlarda urbanistik markazlar mavjud bo'lsada, ularning qishloq chekkalari bilan infratuzilmaviy aloqalari cheklangan. Zichlik past bo'lgan guruh ($D < 5,0$): Sherobod, Boysun va Sariosiyo tumanlari. Tog'li va cho'l zonalarida joylashgan ushbu tumanlarda shahar muhiti va urbanizatsiya jarayonlari o'ta sust kechmoqda. Ijtimoiy infratuzilma yo'nalishida, 2025-yil yakunlariga ko'ra markazlashgan ichimlik suvi ta'minoti Termiz tumanida 91,0 % va Qumqo'rg'onda 88,3 % ga yetgan bo'lsa, Dehqonobod (68,4 %) va Boysunda (74,2 %) past ko'rsatkich saqlanib qolmoqda. Gazlashtirish darajasida ham Bandixon (32,0 %) va Oltinsoy (54,5 %) kabi tumanlarda energiya ta'minoti cheklanganligi sifatli urbanizatsiyaga to'sqinlik qilmoqda. Tadqiqot natijalari Jon Fridmanning "Markaz-Periferiya" (Core-Periphery) iqtisodiy-geografik modeli kontekstida tahlil qilinganda, Surxondaryo viloyatida yaqqol ikki yadroli (bipolar) tizim shakllangani namoyon bo'ladi. Termiz shahri — ma'muriy, geosiyosiy, transport-logistika va oliy ta'lim markazi (Janubiy yadro). Denov

shahri — viloyatning sharqiy qismidagi yirik agroindustrial va savdo-logistika tuguni (Sharqiy yadro).

Xulosa . Surxondaryo viloyatida iqtisodiy va ijtimoiy-geografik jarayonlarni barqaror rivojlantirish uchun iqtisodiy bazani diversifikatsiyalash, Termiz aglomeratsiyasini shakllantirish, infratuzilmaviy tengsizlikni kamaytirish hamda ekologik barqarorlikni ta'minlash muhim hisoblanadi. Bunda mahalliy xomashyo resurslari asosida kimyo va og'ir sanoatni rivojlantirish, Termiz–Jarqo'rg'on–Qumqo'rg'on hududlari integratsiyasini kuchaytirish, tog'li va cho'l tumanlarida muhandislik-kommunikatsiya tizimlarini modernizatsiya qilish hamda yirik shaharlarda yashil energetika va ekologik infratuzilmani joriy etish hududning barqaror urbanizatsiyasini ta'minlaydi.

Adabiyotlar

1. Abdullayev, O. (2018). Surxondaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi. Fan va texnologiya.
2. Davronova, M. (2019). Mintaqaviy rivojlanish va urbanizatsiya: Surxondaryo viloyatida tajriba. Iqtisodiyot va jamiyat, 10, 32-39.
3. Jalilov, B., & Karimova, G. (2017). Shaharlashtirish jarayonining ekologik muammolari: Surxondaryo misolida. Ekologiya va atrof-muhit, 7, 110-117.
4. Mirzayev, T. (2018). Surxondaryo viloyatida ijtimoiy infratuzilma va urbanizatsiya. Ijtimoiy iqtisodiyot, 6(3), 50-57.
5. O'razov, M. (2022). Urbanizatsiya va demografik o'zgarishlar: Surxondaryo viloyatining tahlili. Ijtimoiy fanlar, 1(2), 77-86.